ÖREBRO UNIVERSITET
Grundlärarprogrammet 4-6
Samhällsorienterande ämnen, självständigt arbete, 15hp
Vårterminen 2014

En skola för samhället eller individen?

Valfrihetsreformen ur ett samhälls-, individ- och marknadsperspektiv

Johanna Sundman

Handledare: Cecilia Arensmeier

Abstract

In the early 1990s, a series of reforms that would have a major impact on the Swedish elementary school were implemented in the school system. One of the reforms granted students and parents the freedom of choosing the school and education that they considered most suitable for their own personal interest. This essay is a qualitative literary study that focuses on what the marketed freedom of choice reform meant for control of the school on a political level, what arguments was presented for and against the reform and what consequences the reform has had on the professional role of the teacher and the equality of the Swedish elementary school system. To get to the essence of the reform, I have not only studied reports and studies made by others, but I have also turned straight to political sources and debates. I have chosen to study the reform through both an individual, and societal perspective, as well as a market view where education is seen as a product. By doing this I have found that the school system we see today is becoming more and more segregated with more homogeneity within schools and groups of students, which has had an impact on both the professional role of the teacher and the equality of the education.

Keywords: School reform, freedom of choice, society, individual, market

Innehållsförteckning

1 Inledning 1

1.1 Syfte och frågeställningar 2

1.2 Avgränsningar 2

1.3 Disposition 2

2 Teoretiskt Ramverk 4

2.1 Politiska styrmedel på utbildningsområdet 4

2.2 Utbildning ur ett samhällsperspektiv respektive ett marknadsperspektiv 5

2.2.1 Utbildning som public good kontra private good 5

2.2.2 Utbildning som vara på en skolmarknad 6

2.3 Analytiskt verktyg 6

3 Metod 8

3.1 Uppsatsens material 8

3.1.1 Insamling av data 8

3.1.2 Användning av data 9

3.2 Uppsatsens tillförlitlighet och räckvidd 11

4 Valfrihetsreformen 13

4.1 Decentralisering – maktförskjutning nedåt 13

4.1.1 Kommunerna och det förändrade ansvaret 13

4.1.2 Marknadsanpassning och individualisering 15

4.2 Valfrihetsreformen 15

4.3 Förändringen av skolan - analytiskt avsnitt 17

4.3.1 Den förändrade styrningen av skolan 17

4.3.2 Utbildning som individfråga eller en samhällsfråga 19

5 Argumentationen 21

5.1 Argument för valfrihetsreformen 21

5.2 Argument emot valfrihetsreformen 22

5.3 Den politiska debatten – analytiskt avsnitt 24
6 Konsekvenser 26
6.1 Valfrihetsmönster 26
6.2 Marknadsföring av skolan 27
6.3 Vad händer med likvärdigheten? 28
6.4 En individcentrerad skola – analytiskt avsnitt 29
7 Slutsatser och avslutande reflektion 31
7.1 Slutsatser 31
7.2 Avslutande reflektioner 32
Referenser 33

1 Inledning

Skolan är en komplex organisation som sträcker sig från elev-nivå, med lärande och relationsskapande i fokus, till en övergripande internationell nivå där länder resultat mäts och jämförs med varandra. Vad som händer i de svenska klassrummen blir en viktig politisk fråga när organisationer som PISA och OECD mäter elevers kunskaper världen över i ett försök att hålla en viss utbildningsstandard.

Samhällets ständiga förändring, politiska svängningar, synen på människan som individ och vad som betraktas som kunskap spelar en stor roll och påverkar skolans värld på flera olika sätt. Paula Blomqvist (2008) menar att från och med införandet av enhetsskolan på 1940-talet och den vidareutvecklingen till den grundskola vi har idag, har syftet med skolan varit att ge barn en grundläggande utbildning för att de ska ges lika möjligheter till att forma sitt eget liv, oberoende av vilken samhällsklass de tillhör. Blomqvist menar dock att detta inte längre tycks vara fallet och lyfter fram att:

> Under 1980- och 1990-talet skedde gradvis en reträtt från enhetsskoletanken genom att skolorna tilläts profilera sig och genom att föräldrar fick välja vilken skola deras barn skulle gå i. De ökande skillnaderna mellan olika skolor… har lett till en ökad statusmässig skiktning av det svenska skolväsendet. […] Samtidigt har det blivit vanligare med att skolor profilerar sig med avseende på pedagogik eller ämnesinriktning i syfte att hävda sig i den hårdnande konkurrensen om eleverna. Den svenska skolan genomsyras idag i högre utsträckning av nya ideologiska principer som mångfald, konkurrens och viljan att ta tillvara barns olika begåvningsprofiler. (Blomqvist 2008, sid 257).

I denna uppsats kommer jag att studera de reformer som bidragit till att forma den skola vi ser idag. Mitt fokus kommer att ligga vid 1990-talets skolreformer, främst valfrihetsreformen. Jag kommer att lyfta och jämföra såväl för- som motargument för det fria skolvalet samt undersöka hur detta kan ha påverkat skolväsendet och synen på utbildning. Att välja skola tycks ha blivit allt vanligare och det tar sig bara lägre och lägre ner i åldrarna i takt med att antalet fristående skolor ökar (Kjellman 2001).

En reform genomförs aldrig som en isolerad händelse utan är en spegling eller en konsekvens av pågående samhälleliga förändringar och politiska svängningar, vilket gör att bakomliggande och samtida händelser också måste uppmärksammas (Skolverket 2009).

Det jag vill fånga upp är kritiken, men även argumenten som talade för det fria skolvalet. Jag vill också undersöka hur konkurrensen mellan skolor har påverkat skolan och lärarens yrkesroll, hur konkurrensen har påverkat synen på utbildning, samt vilka som drar störst nytta

av det fria skolvalet. Hur dessa förändringar tar sig uttryck när vi talar om det som tycks vara det viktigaste inom det svenska skolväsendet, likvärdigheten, uppmärksammas också.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att studera valfrihetsreformen som genomfördes i grundskolan på 1990-talet, samt vilka konsekvenserna blivit för likvärdigheten och lärarens roll.

Tonvikten i undersökningen ligger på politisk styrning av skolan och betydelsen av marknadsinslag i utbildningssystemet. Min första fråga utgår ifrån ett vad, alltså vad hände i skolsystemet under 1990-talet. Min andra fråga behandlar varför reformen genomfördes och vilka drivkrafter som låg bakom. De två sista frågorna lyfter fram eventuella konsekvenser vi kan se av reformen idag.

Jag har utgått ifrån följande frågeställningar:

1. Vad innebär den marknadsinriktade valfrihetsreformen ur ett politiskt styrningsperspektiv?
2. Vilka argument framfördes för och emot valfrihetsreformen?
3. I vilken mån kan förändringar i skolans likvärdighet kopplas till reformen?
4. På vilket sätt har valfrihetsreformen påverkat lärarrollen?

1.2 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa min studie till att fokusera på den svenska grundskolan, jag kommer alltså att utesluta den forskning som handlar om förskola och gymnasium. Jag har valt denna avgränsning dels för att de använder sig av andra läroplaner och dels för att val inom grundskola inte påverkar den grundläggande utbildningen på samma sätt som vid val av förskola och gymnasium eftersom denna skolgång inte är obligatorisk och mer individinriktad på olika sätt. Sen kan såklart val av förskola påverka den kommande tiden i grundskolan och tiden i grundskolan har med stor sannolikhet inverkan på val av gymnasium, men det är en annan diskussion än den jag vill fokusera på här.

1.3 Disposition

I det följande kapitlet, kapitel två, presenteras mitt analytiska ramverk. Jag kommer att använda mig utav tre olika utgångspunkter i min analys. Den första handlar om politiska styrmedel på utbildningsområdet via finansiering, reglering och huvudmannaskap (Jarl & Rönnberg 2010). Den andra utgångspunkten behandlar utbildning ur ett samhällsperspektiv kontra ett marknadsperspektiv (Englund 1996b) och den tredje utgångspunkten studerar utbildning som en vara/produkt på en skolmarknad (Biesta 2006).

Kapitel tre består av en redogörelse för mitt tillvägagångssätt vid insamling av data och hur uppsatsen är uppbyggd. Jag presenterar det material jag använt mig av, diskuterar och motiverar mitt urval och redogör för vilket material som används inom vilken del av studien.

Vidare följer tre kapitel med resultatredovisning och avslutande analysavsnitt. Jag har valt att bygga mitt resultat och analys i tre delar för att det ska bli lättare att ta sig an texten, kategorisera och göra djupare analyser.

Kapitel fyra behandlar valfrihetsreformen och de samtida samhällsförändringarna. Jag redogör även för de förändringar och beslut som lade grunden för valfrihetsreformen, så som decentraliseringen och kommunaliseringen av den svenska skolan. Detta analyseras sedan genom att lyfta de förändringar som skett inom den politiska styrningen av skolan ur ett samhällsperspektiv samt ett individ- och marknadsperspektiv.

Kapitel fem lyfter debatten som fördes runt valfrihetsreformen. Jag tar upp både för- och motargument och analyserar detta genom att se om politikerna argumenterar för en skola som gynnar samhällets bästa eller en skola som fokuserar individintressen.

I kapitel sex har jag studerat vilka förändringar inom skolan vi kan koppla till valfrihetsreformen. Jag har studerat dessa förändringar utifrån marknadsföring, segregation och likvärdighet för att se hur dessa områden har förändrats över tiden. Jag har också undersökt hur detta kan ha förändrat lärarens yrkesroll.

Kapitel sju är det sista och avslutande kapitlet. Jag kommer här att presentera mina slutsatser och reflektera om valfrihet och dess inverkan på svenska grundskolan.

2 Teoretiskt ramverk

I detta kapitel redogör jag för de perspektiv och begrepp jag använt mig av för att bygga min analys. Den första delen handlar om politiska styrmedel inom utbildningsområdet och innefattar begreppen; finansiering, reglering och huvudmannaskap. Den andra delen består av två perspektiv; utbildning ur ett samhällsperspektiv och ett individ- och marknadsperspektiv.

2.1 Politiska styrmedel på utbildningsområdet

I en politisk värld kan skolans styras genom olika sätt. Enligt Maria Jarl och Linda Rönnberg (2010) så kan styrningen av skolan beskrivas genom tre termer: finansiering, reglering och huvudmannaskap. Förändringar på dessa områden kan påverka skolan på flera olika sätt.

Finansiering: En stor del av de förutsättningar som skolor har kan kopplas till finansieringen av skolan. Det är genom finansieringen som skolan kan bygga upp sin verksamhet och skaffa sig de resurser de behöver för att skapa en god skolmiljö. Antalet lärare, aktuellt och uppdaterat arbetsmaterial och kompetensutveckling för lärarna är bland annat aspekter som påverkas av hur mycket pengar skolan har att tillgå.

Finansieringen av skolan görs via allmänna skattemedel och det är upp till de enskilda kommunerna att fördela sina skatteintäkter och statsbidraget mellan sina olika verksamheter, vilket leder att kommunen måste göra prioriteringar. Jarl och Rönnberg (2010) hänvisar till tre olika principer när det gäller hur medel fördelas till skolor:

- en summa per elev, alltså att skolan tilldelas en viss summa per elev som går på skolan (skolpengssystemet)
- pott med pengar för elever i behov av stöd eller
- pott med pengar som riktas till skolor i utsatta områden

Det är framförallt den första principen som dominerar i dagens utbildningssystem, men skolor kan också ansöka om extra resurser hos kommunen (Jarl & Rönnberg 2010).

Reglering: Regleringen av skolan har sett ut på olika sätt. Fram till 1980-talet var skolan centralt detaljstyrd av staten, vilket innebar att staten hade full kontroll över såväl skola som utbildning. I och med decentraliseringen har det skett en maktförskjutning nedåt, från staten till de enskilda kommunerna. Det är fortfarande staten som styr skolan men styrningen ser idag annorlunda ut. Via skollagen och läroplanen så reglerar staten skolans verksamhet via lagar, riktlinjer och övergripande mål, men det är upp till kommunerna att utvärdera skolorna och sätta upp riktlinjer för verksamheten. Själva utformandet av verksamheten har lämnats över till de professionella på skolan, lärarna har också getts ansvar för att utforma undervisningen så som de anser passar, bara undervisningen stämmer överens med de

nationella målen i läroplanen. De nationella målen syftar till att säkerställa en likvärdig utbildning, det ska alltså inte spela någon roll vilken skola eleven går på (Jarl & Rönnberg 2010).

Istället för att detaljstyra verksamheten så har staten valt att implementera mål- och resultatstyrning inom skolan. Genom att regering och riksdag tydligare uttrycker vilka resultat som förväntades av verksamheterna inom de ekonomiska förutsättningarna så ska effektivitet inom skolan öka och kvalitén på undervisningen ska bli bättre. Detta höjer kravet på en kontinuerlig utvärdering av verksamheten (SOU 2014:5).

Huvudmannaskap: Den som främst har ansvaret för skolan kallas för en huvudman. Idag kan skolverksamhet bedrivas av olika huvudmän, antingen en privat aktör som till exempel organisationer, företag, religiösa samfund och föräldrakooperativ via en fristående skola eller kommunen via den kommunala skolan. Även om det finns flera olika aktörer som bedriver skolverksamhet så är det kommunen som är skyldig att fördela resurser mellan skolorna och alla skolor har rätt till offentliga medel, dock är inte de fristående skolorna skyldiga att följa kommunens riktlinjer för utbildning. De måste dock följa skollagen och läroplanen (Jarl & Rönnberg 2010).

2.2 Utbildning ur ett samhällsperspektiv respektive ett marknadsperspektiv

Jag ska nu redogöra för de två övergripande perspektiven som jag kommer använda mig av i min analys. Jag har använt mig av ett samhällsperspektiv där utbildning ses utifrån samhällets bästa för att forma goda samhällsmedborgare och ett individ- och marknadsperspektiv som ser utbildning som en vara på en skolmarknad där utbildning väljs efter egenintressen och strävan efter självförverkligande.

2.2.1 Utbildning som public good kontra private good

En av de viktigaste samhällsfrågorna är den som rör utbildning. Att ha kompetenta och utbildade medborgare är viktigt för ett lands ökade tillväxt och utveckling, men vikten av en god utbildning har också stor betydelse för en individs möjligheter till att forma sitt eget liv.

Utbildningsfrågan innehåller således både samhälls- och individdimensioner. För att förklara dessa dimensioner har jag valt att låna in två begrepp av Tomas Englund (Englund 1996b): public good och private good.

Samhällsdimensionen kommer i denna uppsats att förklaras utifrån ett public good och individdimensionen utifrån ett private good.

Public good syftar till att främja demokrati, jämlikhet och medborgerliguppfostran. Mångfald, sammanhållenhet och likvärdighet i en gemensam grundskola blir därför viktiga i en skola som förespråkar ett public good.

Private good syftar istället till att främja valfrihet och individintressen. Detta leder till att en skola som förespråkar ett private good lyfter fram vikten av individualisering och den enskildes rätt att välja efter individuella intressen, vilket leder fram till ett större utbud av valmöjligheter inom skolväsendet.

2.2.2 Utbildning som vara på en skolmarknad

När utbildning i större utsträckning lyfts fram ur ett individperspektiv, som en fråga om självförverkligande och egenintresse, så kommer marknadslogiker in i bilden. Gert Biesta (Biesta 2006) utgår ifrån ett utbildningsfilosofiskt perspektiv där han menar att synen på utbildning har gått ifrån att handla om samhällets behov av kompetenta medborgare till att handla om självförverkligande för individen. Biesta (2006) håller alltså med Englund (1996b) om att det skett en förskjutning inom skolsystemet men Biesta (2006) väljer att uppmärksamma denna förskjutning genom en konsument-leverantör relation. Biesta (2006) menar att ett ökat individperspektiv har lett fram till att utbildning, och framför allt lärande, ses som en produkt. I ett utbildningssystem med mycket valmöjligheter öppnas en marknad upp vilket gör att elever/föräldrar förvandlas till konsumenter, vilket i sin tur leder till att skolan blir leverantör och producent av den produkt (utbildningsform) som efterfrågas.

Att göra skolan till en marknad påverkar inte bara grundutbildningen då urvalet av olika utbildningar blir större genom profileringar av skolor, men också konkurrensen mellan skolor och lärarrollen blir påverkad av dessa marknadslogiker genom förändrad yrkesroll och arbetsbörda.

2.3 Analytiskt verktyg

Min analys kommer enligt mitt teoretiska ramverk alltså att relatera till Jarl och Rönnbergs (2010) tre dimensioner som rör skolans politiska styrning: finansiering, reglering och huvudmannaskap. Vidare kommer jag använda mig av ett samhällsperspektiv som innefattar Englunds (1996b) teorier och public good kontra private good, samt ett marknadsperspektiv där utbildningen ses som en vara enligt Biestas (2006) teori om produkt- leverantör relationer på en skolmarknad.

Jag kommer använda den första delen av mitt analysverktyg för att beskriva de reformer som genomfördes på 1990-talet. Genom att studera reformerna utifrån de tre dimensionerna så

kan jag få en tydligare bild över hur en förändrad *finansiering* av skolan påverkat resursfördelningen. Jag kan också få en bättre bild av *hur regleringen* och det förändrade *huvudmannaskapet* påverkat utformningen av skolan som verksamhet och bidragit till att främja ett marknadstänk inom skolväsendet.

Den andra delen av mitt teoretiska ramverk kommer att hjälpa mig att studera reformernas påverkan på samhället och synen på utbildning. Genom att använda mig av begreppen *public good* och *private good* så kan jag lättare se om förändringarna tycks ha skett i riktning för samhällets bästa eller med individens bästa i åtanke. Dessa två begrepp kommer också hjälpa mig att sortera argumenten för och emot valfrihetsreformen och vilka vidare konsekvenser som kan urskiljas. Mitt marknadsperspektiv kommer att vara relaterat till private good-perspektivet. Det är genom mitt marknadsperspektiv som jag kan studera vilka konsekvenser som ett individ- och konkurrenstänk påverkar skolsystemet och vilka konsekvenser det får för likvärdigheten och lärarens roll.

I de analyser jag gör i kommande kapitel kommer jag också att ta stöd i och inkludera andras analyser och tolkningar av utvecklingen.

3 Metod

I detta kapitel kommer jag att redogöra för hur jag har samlat material till min studie och vilket material jag använt mig av. Jag kommer också förklara vilken typ av material som behandlar de olika delarna i studien och motivera mina val av material. Tanken är att detta ska skapa en god insyn i mitt arbetssätt för att stärka studiens tillförlitlighet. Till sist kommer studien att diskuteras i termer av validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

3.1 Uppsatsens material

Den här uppsatsen är en kvalitativ studie eftersom den fokuserar på att tolka och skapa mening för att skapa förståelse för ett visst fenomen, i detta fall valfrihet, och tar sina utgångspunkter i texter och analyser (Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström 2013).

3.1.1 Insamling av data

Jag har använt mig av två olika typer av material när jag har studerat valfrihetsreformen. Den ena typen av material är forskning och studier om reformen och dess konsekvenser. Detta material syftar till att lyfta fram vad som hände, både i och med införandet av reformen och bakomliggande samhällsförändringar. Jag lyfter också fram varför dessa förändringar har inträffat och vilka konskenser vi kan se.

Det andra materialet jag använt mig av är politiska propositioner, utredningar och debatter och motioner som antingen är i direkt anknytning till valfrihetsreformen eller går att koppla till den. De politiska dokumenten syftar till att förklara varför valfrihetsreformen genomfördes samtidigt som den var mycket kritiserad.

Den största delen av mitt material har jag fått fram via manuell sökning, men jag började mitt sökande genom att göra en databassökning via databasen ERIC Ebsco. Sökorden jag använde mig av var *Swedish school system, Education* och *segregation* eftersom jag till en början var intresserad av att studera valfriheten ur ett segregationsperspektiv. Jag avgränsade mitt sökande genom att söka artiklar som var peer-reviewed och publicerade efter år 2006 eftersom jag ville ha relativt aktuell forskning som kunde ge en bra bild över läget inom den svenska skolan idag. Detta resulterade i fyra artiklar, men jag använde mig bara utav en i slutändan.

Genom att uppmärksamma vilka författare eller forskningsstudier som tycktes återkomma inom artikeln och i referenslistan så hittade jag mer material att arbeta med. Min litteratursökning har alltså skett via manuella sökningar och en så kallad snöbollseffekt (Eriksson Barajas m.fl. 2013) eftersom jag har hittat mitt material genom att läsa referenslistor

och ta mig vidare genom att se vilka studier och dokument andra hänvisar till. Det var också genom denna snöbollseffekt som jag hamnade i det ämne och utgångspunkter som jag byggt mig uppsats runt; valfrihet genom ett samhälls-, individ och marknadsperspektiv.

På detta sätt fick jag också fram statliga dokument och rapporter som är aktuella inom ämnet, vilket jag anser gör att jag förhåller mig till relevant litteratur, vilket är viktigt för uppsatsens trovärdighet och giltighet (Eriksson Barajas m.fl. 2013). Eftersom jag inte använt mig särskilt mycket av databassökningar så är studien inte en systematisk litteraturstudie, utan en allmän litteraturstudie, eftersom jag inte använt någon speciell systematik vid sökning (Eriksson Barajas m.fl. 2013).

De studier jag har tagit del av har till störst del genomförts på högstadiet eller genom att studera slutbetyg från nionde klass. Alla studier har också genomförts i större städer vilket gör att generaliseringsaspekten på min uppsats blir något snäv, dock är det fortfarande viktigt att belysa de konsekvenser som uppsatsen tar upp. Bara för att vi kan se konsekvenserna tydligare i större städer betyder det inte att de förvinner i minder städer, bara att de är mer svårstuderade.

Uppsatsen bygger framförallt på studier och analyser genomförda av andra och rapporter från Skolverket, men jag har också undersökt den politiska argumentationen genom att studera offentliga utredningar, propositioner, riksdagsdokument. Att jag valt att gå direkt till de statliga dokumenten är för att jag anser att det stärker min uppsats tillförlitlighet. Jag förlitar mig inte helt på vad andra författare skrivit eller hur de tolkat vissa dokument, utan jag har själv läst och tolkat dokumenten.

3.1.2 Användning av data

Jag kommer nu att redogör för hur jag byggt upp min uppsats och vilken litteratur jag använt mig av i de olika delarna av uppsatsen. Detta för att göra mitt arbete lättare att sätta sig in i och följa kommer jag presentera min litteratur under fyra underrubriker utefter kategori, alltså det ämne litteraturen behandlar.

Valfrihetsreformen

För att beskriva valfrihetsreformen har jag främst använt mig av Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan (SOU 2014:5). Detta är en statlig offentlig utredning, under ledning av en professor i statskunskap, som syftar till att utvärdera effekter av skolans kommunalisering. Det är genom denna utredning jag har byggt min grund för uppsatsen, eftersom den beskriver bakomliggande samhällsförändringar och propositioner som drevs igenom på 1990-talet.

Vidare har jag använt mig av ett kapitel i Jarl och Rönnbergs bok *Skolpolitik – från riksdagshus till klassrum* från 2010. Detta kapitel komplimenterar SOU 2014:5 eftersom det inte är så övergripande, utan diskuterar förändringen av skolan utifrån tre dimensioner: finansiering, reglering och huvudmannaskap. Dessa tre dimensioner ingår också i mitt teoretiska ramverk.

Vidare har jag använt mig av Kjellmans doktorsavhandling *”Hurra för valfriheten!”- men vad ska vi välja*? från 2001 och kapitel ett i Englunds *Utbildningspolitiskt systemskifte* från 1996. Båda texterna tar upp och diskuterar valfrihet och fristående skolor och hur kravet på ökad valfrihet växt fram över tiden.

Englunds text, *Utbildningspolitiska vägval – förändrade förutsättningar för skola och didaktik*, har följt förändringar inom skolpolitiken på tidigt 1990-tal och Kjellman har gjort en studie över valfrihetsmönster inom olika kommuner i Stockholm mellan 1994 och 96. Även om Englunds text kan tyckas gammal då den är från 1996 så värderar jag att kritiken som Englund framför är viktig eftersom den är väldigt nära kopplad till reformen när den hade sitt genomslag. Likaså Kjellmans avhandling som genomfördes bara några år efter att reformen trätt i kraft. Att jag nämner texterna tillsammans är för att Kjellman tar stöd i Englunds text.

Jag har också använt mig av de propositioner som genomfördes för att tydligare kunna visa på de förändringar som faktiskt skedde under 1990-talet.

Argument för och emot reformen

För att hitta tydliga argument för och emot valfrihetsreformen har jag studerat argumenten direkt ur debatten runt valfrihetsreformen. De dokument jag använt mig av är propositionen *Om valfrihet och fristående skolor* (Prop. 1991/92:95) som redogör för regeringens motiv med propositionen samt *Utbildningsutskottets betänkande angående fristående skolor* (UbU22 1991/92) som diskuterar de nya villkoren för de fristående skolorna. Jag har också hämtat åsikter och argument direkt ur riksdagsprotokoll och motioner för att kunna hitta motargument för valfrihet. Jag har även tagit stöd av Ulf Schüllerqvists (1996) *Förskjutning av svensk skolpolitisk debatt under det senaste* decenniet för att stötta upp och komplettera bilden av den politiska diskussionen. Schüllerqvist har studerat förskjutningar inom den skolpolitiska debatten från 1970-talet till 1991. Jag använder mig också av Kjellmans (2001) forskning för att stärka argumentationen.

Likvärdighet

För att undersöka i vilken mån likvärdigheten har påverkats i och med valfrihetsreformen har jag använt mig av fyra rapporter från skolverket. Den första rapporten *Valfrihet och dess*

effekter inom skolområdet är från 2003 och är en utvärdering av valfriheten inom skolväsendet. Jag har även använt mig av två rapporter som gjort kvantitativa analyser av likvärdigheten inom grundskolan. Den första *Vad händer med likvärdigheten i svensk skola*? är från 2006 och den andra *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?*, som är en uppföljning, är från 2012. Den sista rapporten, *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola* från 2009, behandlar också det fria skolvalet. Alla fyra rapporter har gjort analyser av elevers betyg och meritvärden på olika nivåer (klass, skola, kommun etc.) för att mäta hur likvärdigheten har förändrats över tid.

Lärarens roll

För att diskutera hur lärarens roll har förändrats över tiden har jag åter igen använt mig av Kjellmans (2001) studie. Jag har även använt mig av två studier som fokuserar på segregation och två som berör marknadsanpassningen av skolan.

För att studera valfrihetsmönster och segregation har jag använt mig av två texter, den ena texten, *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor* är från 2007 och är skriven av Nihad Bunar och Jenny Kallstenius. Studien behandlar valfrihetsmönster i Stockholm och har ett fokus på mångkultur, därför har jag valt att komplettera detta material med Anders Trumberg studie *Den delade skolan - Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet* från 2011. Trumbergs studie stunderar också valfrihetsmönster och konsekvenser av den ökade valfriheten, men inom Örebro stad, som är relativt mindre än Stockholm.

Till sist har jag använt mig av två texter som problematiserar marknadsanpassningen av skolan. Den ena från 2010, *Choosing for quality or inequality; current prespectives on the implementation of school choice policy in Sweden* är återigen skriven av Nihad Bunar och fokuserar även denna på segregation, men ur ett mer marknadsfokuserat perspektiv. Den andra texten handlar om vad som händer *När förvaltning blir business* och är skriven av Jon Nyhlén 2013. Texten behandlar marknadsanpassningen av skolan och hur detta har påverkat skolan på både organisations- och personalnivå.

3.2 Uppsatsens tillförlitlighet och räckvidd

När det gäller uppsatsens tillförlitlighet och räckvidd så kan detta diskuteras i termer av validitet, reliabilitet och generaliserbarhet (Eriksson Barajas m.fl. 2013).

Jag anser att uppsatsens *validitet* är god, eftersom det material jag använt svarar på det jag vill undersöka och fokuserar på de ämnen jag vill fördjupa mig inom. Genom att jag har använt mig av flera olika perspektiv så har jag kunnat skapa mig en övergripande blid av

förändringarna, vilket har gjort det lättare att kategorisera och kunna utgå ifrån och besvara mina frågeställningar.

Uppsatsens *reliabilitet* och trovärdighet är god eftersom även om jag använt mig av andras forskning och tolkningar så har jag själv studerat primärkällor för att kunna göra mina egna tolkningar. Jag har alltså inte tagit andras uppfattningar förgivet, utan själv gått till de politiska dokumenten för att kunna stärka min argumentation.

Eftersom jag kan hänvisa både till primärkällor och andras forskning så kan jag föra ett mer nyanserat argument då jag använder både för och motargument för valfrihetsreformen.

Uppsatsens *generaliserbarhet* anser jag också vara bra eftersom jag fått en tydlig bild av vad som skett och vilka argument som fördes kring förändringen. Jag har även studerat effekterna av valfrihetsreformen och även om dessa effekter är svårstuderade då samhället hela tiden förändras och flera bakomliggande faktorer alltid är med och påverkar, så har jag fått en bra bild över hur 90-talets reformer har påverkat skolan.

Den bild jag fått över förändringen är dock till störst grad generaliserbar på större städer då det saknas forskning genomförda på mindre städer, men resultatet är fortfarande viktig då min studie visar på hur valfrihet påverkar skolväsendet som helhet vilket borde göra den generaliserbar på olika städer så länge det finns förutsättningar för konkurrens och mångfald.

4 Valfrihetsreformen

Detta kapitel innehåller både en resultatredovisning och en analys. Resultatredovisningen inleds med en tillbakablick till vilka förändringar som så småningom bidrog till antagandet av valfrihetsreformen. Följande kommer jag att beskriva och lyfta fram propositioner och förändringar som ligger till grund för valfrihetsreformen. Jag kommer avslutande att göra en analys med hjälp av mitt analysverktyg om politisk styrning.

4.1 Decentralisering – maktförskjutning nedåt

Decentraliseringen av den offentliga sektorn är inte unik för Sverige och många av västvärldens utbildningssystem har genomgått liknande processer. En decentralisering kan inte ses som en specifik händelse utan måste ses som en långdragen process, fylld av politiska spänningar och värderingar (Jarl & Rönnberg 20010).

Tankar om en decentralisering med ett ökat lokalt ansvar sträcker sig tillbaka flera decennier och har vuxit i takt med att Sverige fått en växande medelklass. Medborgarna har över tid blivit mer utbildade och anser sig därför mer kompetenta att delta i samhället större utsträckning än tidigare vilket ökade behovet av inflytande. Medborgarinflytande ansågs ha sin plats på lokal nivå alltså inom den kommunala politiken, det var där medborgarna hade störst chans att komma till tals (SOU:2014:5).

År 1979 antogs riktlinjer för en decentralisering av den offentliga sektorn, och därmed skolan, av Sveriges riksdag. Samtidigt hade den så kallade New Public Management fått genomslag i Storbritannien och USA. De idéer och teorier bakom New Public Management hävdade att modernisering och effektivisering inom offentlig verksamhet kunde nås på samma sätt som inom privata verksamheter.

Det var dessa idéer som ledde fram till att den offentliga sektorn skulle effektiviseras genom decentralisering, marknadsutsättning, privatisering och framför allt konkurrens. Skolan var en av de verksamheter som klassades som en medborgerlig angelägenhet och kritiker menade att ett statligt styre över skolan ledde till minskat lokalt intresse för skola och utbildning (SOU:2014:5).

4.1.1 Kommunerna och det förändrade ansvaret

Den svenska skolan har aldrig varit enbart kommunalt eller statligt styrd utan måste ses som ett samspel där ansvaret har förskjutits från en det ena hållet eller en det andra.

Decentraliseringsreformerna som genomfördes mellan slutet av 80- och början på 90-talet var så omstridda i sig att förskjutningen av skolan, i riktning mot ett större marknadstänk med effektivisering och mål- och resultatstyrning, tycks ha genomförts relativt obemärkt.

Dock har vi Sverige, och de övriga nordiska länderna, decentraliserat makten till både den lokala politiken och till enskilda skolor (Jarl & Rönnberg 2010).

Mellan 1989-90 antogs tre propositioner av Sveriges riksdag där regeringen motiverar förändringen och den nya ansvarsfördelningen av skolan. Genomförandet av dessa propositioner brukar oftast benämnas som ”kommunaliseringen”, vilket var en utdragen process av en serie politiska beslut som flyttade över ansvaret och beslutsbefogenheten från riksdag till kommun (Jarl & Rönnberg 2010, SOU:2014:5).

Den första propositionen kallas Styrningspropositionen (Prop. 1988/89:4) och lyfte fram behovet av minskad central detaljstyrning.

> Skolan skall vara ett gemensamt ansvar för stat och kommun, för politiker och anställda. Kommunen skall ha ett övergripande ansvar för att de nationella målen för skolverksamheten förverkligas (Prop. 1988/89:4, sid 1).

Tanken med decentralisering har alltså aldrig varit för staten att helt lämna ifrån sig ansvaret för skolan.

Följande år kom två propositioner tätt inpå varandra. Dessa antogs och genomfördes relativt snabbt och det fanns många som satte sig emot propositionen. Kritiker ansåg att propositionerna skulle bidra till att skapa skillnader mellan kommunerna, vilket skulle hota likvärdigheten inom skolan, även om de som talade för förändringen hävdade att likvärdigheten skulle stärkas (Jarl & Rönnberg 2010). De som yrkade på avslag var också rädda för att detta skulle öka politikerinflytandet över skolan på den lokala nivån vilket skapade spänningar mellan det politiska och det professionella (1989/90: UbU 9).

Den första var kommunaliseringspropositionen (Prop. 1989/90:41) och den andra var ansvarspropositionen (Prop. 1990/91:18). I och med kommunaliseringspropositionen flyttades arbetsgivar- och löneansvaret för bland annat lärare och rektorer över på kommunerna. I Utbildningsutskottets betänkande (1989/90: UbU9) framgår det att:

> Enligt företrädande statsrådets bedömning utgör inte en fortsatt statlig reglering av tjänsterna som lärare, skolledare och syofunktionärer en förutsättning för en över hela landet likvärdig skola. […] Skolan utveckling måste… i stor utsträckning bygga på ett lokalt initiativ (1989/90: UbU 9, sid 3).

Den andra propositionen, ansvarspropositionen, förtydligade kommunernas ansvar som huvudman för skolan, samt att ett nytt förslag på finansieringen för skolan togs fram. Det

ändrade statsbidraget till skolan skulle nu fördelas genom att beräknas på kommuners kostnad för skolan med hänsyn bland annat kommunens storlek och befolkningsmängd. Statsbidraget skulle också fungera kompenserande för att föröka säkerställa att alla skolor hade likvärdiga ekonomiska förutsättningar för att nå målen. Här bör också tilläggas att det nya statsbidraget förändrades igen två år senare vilket gav kommunerna rätten att själva bestämma hur de vill fördela bidraget inom verksamheten, vilket stärkte kommunernas självstyre ännu mer (Jarl & Rönnberg 2010).

4.1.2 Marknadsanpassning och individualisering

Samtidigt som styrningspropositionen arbetades fram pågick en marknadsanpassning av den offentliga sektorn. Den offentliga sektorn började öppnas upp för fler aktörer vilket bidrog till ökad konkurrens på ett område som hittills varit så gott som utan konkurrens tidigare.

Detta gjorde det nödvändigt att implementera mål- och resultatstyrning inom den statliga förvaltningen, vilket gjordes år 1988 (SOU:2014:5). I och med ansvarspropositionen (Prop.1990/91:18) gick skolan från att vara från centralt detaljstyrd till att bli mål- och resultatstyrd vilket lade grunden för även en marknadsanpassning inom skolan. Mål- och resultatstyrning skulle göra att skolan blev effektivare och noggrannare i sin resursplanering och leda till en mer likvärdig skola med en utbildning som bättre motsvara medborgarnas förväntningar. Effektiviseringen av skolan en kostnadsfråga vilket krävde noggrannare resursfördelning inom såväl skola som kommun (SOU 2014:5).

Vidare fördes kommunens rätt att påverka fram och de som talade för propositionen ansåg att individualisering skulle främja likvärdigheten:

> Det är då viktigt att slå fast att likvärdighet inte behöver betyda likformighet i betydelsen likadan. Tvärtom menar jag att den strävar efter individualisering, i bemärkelsen anpassning till ytterst varje enskild elev […] Först genom att man lokalt kan bedöma och påverka viktiga förhållanden i skolan kan vi se den individualisering som är en förutsättning för en likvärdig skola (1989/90: Ubu9, sid 3-4).

4.2 Valfrihetsreformen

År 1992 antog riksdagen *propositionen om valfrihet och fristående skolor* (Prop. 1991/92:95). Denna proposition gjorde det nu möjligt för föräldrar och elever att fritt välja efter egna önskemål vilket skulle leda till ökade valmöjligheter inom det kommunala skolväsendet. Regeringen vill också visa att de uppmärksammat vikten av föräldrars och elever ges rätt att välja grundskola, eftersom valfrihet ansågs som en mänsklig rättighet. I proposition framgår att:

> [Jag anser] att man nu måste gå vidare och ytterligare inte bara stärka rätten utan också den praktiska möjligheten för föräldrar och elever att själva välja den utbildning som bäst passar de egna behoven (Prop. 1991/92:95, sid 8).

och att:

> Målet är att åstadkomma största möjliga frihet för barn och föräldrar att välja skola. Denna frihet bör innebära möjlighet att välja mellan det offentliga skolväsendet och fristående skolor men också att välja skola inom det kommunala skolväsendet och att välja också en skola i annan kommun (ibid.).

Tidigare hade elever fördelats mellan skolor via den så kallade ”närhetsprincipen” som skrivits in i skollagen i anknytning till ansvarspropositionen. Närhetsprincipen byggde på att eleverna fördelades på de kommunala grundskolorna efter geografiskt läge, alltså vilken skola som låg närmast där de bodde (Skolverket 2003).

För att öka valfriheten, och framförallt valmöjligheterna så skulle de fristående skolorna nu ges samma förutsättningar som de kommunala skolorna. Propositionen lyfter fram att:

> Ambitionen bör vara att elever och föräldrar inte bara skall kunna välja mellan kommunal och fristående skolor utan också att de principer om valfrihet och ekonomiska medel som följer elevens val, och som också beskrivs i propositionen, i största möjliga utsträckning skall gälla även inom kommunala skolväsendet (Prop. 1991/92:95, sid 7).

För att stärka denna ambition hade regeringen arbetat fram förslag på ett nytt bidragssystem som skulle inkludera de fristående skolorna. Det nya systemet utgick ifrån en viss summa för en elev i grundskolan och de fristående skolorna skulle vara berättigade 85 % av denna kostnad. Denna summa kom sedan att sänkas till 75 %, vilket motsvarar dagens skolpengssystem. Det var nu kommunens skyldighet att stödja de fristående skolorna ekonomiskt men de kunde själv avgöra till vilken grad stödet skulle sträcka sig (prop. 1991/92:95, Jarl & Rönnberg 2010).

Mellan år 1983-1991 fanns runt 40 stycken friskolor i Sverige. I och med valfrihetsreformen och det ändrade bidraget för fristående skolor så skedde en kraftig ökning under kort tid. Läsåret 1992/93 fanns ca 100 stycken och antalet hade dubblats på bara tre år (Kjellman 2001). Idag, över 20 år efter att reformen genomförts, finns det runt 1000 fristående skolor i Sverige (Bunar 2010).

4.3 Förändringen av skolan - analytiskt avsnitt

Jag kommer nu att göra en analys av de förändringar som skett under 1990-talet vilket har bidragit till genomförandet av valfrihetsreformen 1992. Analysen kommer att vara uppdelad i två delar utifrån mitt analytiska ramverk, en del som fokuserar på den politiska styrningen av skolan och en som analyserar förändringarna genom ett samhälls- kontra individ och marknadsperspektiv.

4.3.1 Den förändrade styrningen av skolan

Jag har delat upp detta analyskapitel i tre delar för att göra det lättare att tolka.

Den förändrade finansieringen

Under perioden för decentraliseringen av skolan ändrades finansieringen många gånger. Från att vara ett öronmärkt statligt bidrag direkt till skolan till att ingå i det allmänna statsbidraget. Tanken med att släppa på regleringen av det statliga bidraget har varit för att kommunerna lättare ska kunna kompensera skolor i problem och planera sina resurser bättre, vilket skulle säkra likvärdigheten. Ett problem med detta är att när kommunerna själva måste prioritera så kan de skapa skillnader mellan kommuner, eftersom kommuner prioriterar olika.

I och med valfrihetsreformen blev det också enklare för fristående skolor att söka bidrag och kommunen skulle nu inkludera de fristående skolorna vid fördelningen av det statliga bidraget. Detta skulle stärka en mångfald på utbildningsområdet, men kan också komma att ses som en belastning för kommunens budget, och attityder mot fristående skolor kan leda till mindre finansiering för fristående skolor eftersom kommunen får fördela bidraget efter egna prioriteringar.

När skolpengssystemet infördes blev istället en stor del av finansieringen för skolan knuten till antalet elever på skolan vilket har gjort att skolorna i större utsträckning konkurrerar om eleverna. Skolorna har också fått svårare att lägga budget och planera sina resurser, eftersom de aldrig kan vara helt säkra på hur många elever som kommer att stanna kvar på skolan inför ett nytt läsår.

Centralt är skolan dock fortfarande finansierad via offentliga medel, men när det gäller fördelningen av finansieringen så har det skett en tydlig förändring. I och med att kommunen själva får fördela sina resurser och genom att knyta resurser till elevantal så öppnar detta upp för mer ojämn fördelning mellan skolor, vilket ökar trycket på konkurrens.

Den förändrade regleringen

Genom att släppa på regleringen av skola och gå från central detaljstyrning till en decentraliserad mål- och resultatstyrning så har skol- och lärarprofessionen getts större utrymme att organisera verksamheten. Motivet till att den förändrade regleringen var att medborgarinflytande ansågs utövas bäst inom den lokala politiken och genom att flytta ansvaret för skolan till kommunen så skulle den kunna svara bättre mot medborgarnas behov. Tanken var att det politiska skulle stå tillbaka mot det professionella, vilket skulle leda till en högre grad av anpassning och flexibilitet inom skolan.

Det är fortfarande staten som styr skolan genom de övergripande målen och det är kommunens ansvar att utvärdera den via mål- och resultatstyrning. Kommunen kan också lägga upp riktlinjer för hur skolan bör bedrivas inom kommunen.

En svårighet med utvärderingen via mål- och resultatstyrning är att detta görs via resultatmätningar, till exempel nationella prov och betyg. Dessa mätningar säger ingenting om det förutsättningar som skolan har att arbeta med vilket kan leda till att en skola presterar dåligt enligt utvärderingarna, speciellt när de jämförs med skolor inom samma kommun som kanske har helt andra förutsättningar. Det bör också nämnas att regleringen av de fristående skolorna har skärpt på den senaste tiden och att de nu måste följa den gällande läroplanen, men kan ha kompletterande dokument för att passa undervisningen som de bedriver.

Sammanfattningsvis så har staten släppt på regleringen av skolan vilket har lämnat större utrymme för aktörer på skolnivå vilket syftat till att öka de professionellas inflytande över verksamheten.

Det nya huvudmannaskapet

Det förändrade huvudmannaskapet betyder att ansvaret för bland annat lärare och rektorers anställnings- och lönevillkor samt ansvaret att finansiera skolan har tagits över av kommunen.

Det är upp till kommunen själv att göra prioriteringar i sin budget samt sätta upp sina egna anställnings- och lönevillkor. I och med valfrihetsreformen öppnades också skolväsendet upp för privata huvudmän att bedriva verksamhet som inte nödvändigtvis behöver stämma överens med de riktlinjer kommunen satt upp för skolan. Samtidigt har i kommunen getts ansvar att finansiera de privata verksamheterna, samt att de bör utvärderas tillsammans med de kommunala skolorna för att de ge en tydligare lägesbedömning över kommunen.

I och med det förändrade huvudmannaskapet, och framförallt genom att tillåta fler aktörer att starta fristående skolor så har skolan blivit mer konkurrensbelagd. Genom att öppna upp för privata huvudmän har också finansieringen fått en förändrad roll. De privata huvudmännen öppnar också upp för vinstdrivning inom skola och utbildning.

4.3.2 Utbildning som individfråga eller en samhällsfråga

Tidigare forskning som gjorts inom utbildningspolitiskt område kopplar förändringarna inom skolan till den så kallade Maktutredningen (SOU 1990:44) som genomfördes mellan 80- och 90-talet. Både Englund (1996b) och Kjellman (2001) hävdar att bristen på valmöjligheter och inflytande inom den offentliga sektorn hade skapade ett missnöje som har lett fram till det splittrade demokratibegrepp vi kan se i Maktutredningen. Demokrati har från och med nu fått två olika tolkningar; ett samhällscentrerat och ett individcentrerat.

Det samhällscentrerade begreppet lyfter fram ”den enskildes roll som medlem i ett samhällskollektiv” där ”folket ses ha en kollektiv identitet” (SOU 1990:44, sid 14), vilket betonar att den enskilde individens handlande ska gynna kollektivet och bidra till gemenskap och samhörighet.

Den individcentrerade tolkningen lyfter istället fram ”en individ som tar ansvar för sitt eget öde” och menar att ”Alla ska ha frihet att ordna sina egna förhållanden utifrån egna intressen och eget samvete, utan för mycket inblandning av andra” (sid 14). Individen ses som självständig med rätten att fatta egna beslut i frågor som rör individen.

Denna splittring av demokratibegreppet går att urskilja när vi studerar de förändringar som skett på utbildningsområdet. Detta går också att koppla till det Englund (1996b) menar med ett public good kontra ett private good. De förändringar som skett inom skolan fram till genomförandet av valfrihetsreformen kan ses utifrån ett samhällscentrerat public good-perspektiv. För att motverka det missnöje som fanns med den offentliga sektorn och öka medborgarnas möjligheter att påverka så genomfördes en decentralisering för att stärka medborgarinflytandet och lättare kunna svara mot deras behov. Det förändrade huvudmannaskapet skedde i samband med att kommunerna tog över ansvaret för skolan, där tanken var att kommunerna bättre skulle kunna tillgodose medborgarnas behov på en lokal nivå. Den förändrade finansieringen och regleringen syftade till att underlätta och kompensera för svagare skolor och individer vilket skulle stärka likvärdigheten och utjämna skillnaderna mellan olika skolor, alltså enligt Englund (1996b) ett public good. Detta öppnade upp för en större individualisering än tidigare, dock var den också mer fokuserad på lösningar inom gruppen och individualisering av undervisning och inlärningssätt och inte privata intressen. Samtidigt stärks efterfrågan efter profilerade skolor, vilket göra att tankar om ett mer private good har vuxit fram, men genom till exempel restriktiv finansiering till fristående skolor så hålls det tillbaka.

Vi kan också se att skolan sakta börjar marknadsanpassas i och med införandet av mål- och resultatstyrning och genom att konkurrens anses göra skolan mer effektiv. Dock gör avsaknaden av alternativ att ett konsument-producenttänk inom skolväsendet inledningsvis är hålls i bakgrunden, dock går strävan mot ett mer marknadstänk runt skolan att urskilja.

Den stora vändningen mot ett individcentrerat private good-perspektiv kom i och med valfrihetsreformen 1992. I och med valfrihetsreformen öppnades utbildningssystemet upp till en större grad en tidigare för privata aktörer vilket skapade mer utrymme för individualisering och profilering efter individintressen, då fler alternativ blev tillgängliga för allmänheten (Jarl & Rönnberg 2010).

De förbättrade villkoren för fristående skolor och efterfrågan av mer alternativ undervisning bidrar till en valfrihet som sträcker sig längre än den tidigare gjort. Det skapas en mångfald av olika skolor och utbildningar, vilket leder till att individen som tidigare har haft rätt att välja men inga alternativ, ges stora förutsättningar att välja utbildning efter eget intresse.

I och med valfrihetsreformen har det skett en förskjutning av styrningen av skolan från ett public good mot ett private good där utbildning mer och mer blir en familjeangelägenhet och ska främja individens intressen och självförverkligande, något som Englund (1996b) lägger fram som kritik mot ett private good-tänk, men detta bidrar också till att göra utbildning till en produkt på en tänkt skolmarknad, något som Biesta (2006) lyfter fram som konsekvens när egenintressen ges för mycket plats i ett utbildningssystem.

Den ökade valfriheten, den ökade mångfalden av skolformer och det nya skolpengssystemet bidrar till att utbildning, enligt Biestas (2006) teori, i större utsträckning ses som en produkt där elever och föräldrar (konsumenter) väljer den skolform de anser passa (efterfrågar) och det är skolans uppgift att tillgodose deras önskemål och förväntningar (producent/leverantör). Om föräldrar och/eller elever inte är nöjda med den utbildning de valt finns det inget som hindrar dem från att söka sig till en ny skola vilket, i och med skolpengssystemet, kan få stora konsekvenser för skolornas ekonomiska resurser.

5 Argumentationen

Jag kommer nu att redogör för hur debatten runt valfrihetsreformen såg ut. Den borgerliga regeringen talade för människans rätt att välja och hävdade att konkurrens skulle skapa effektivitet och leda till en bättre skola. Samtidigt fick regeringen kritik från oppositionen för att propositionen var dåligt forskningsförankrad och framtvingad allt för snabbt, samt att detta inte alls handlade om en effektivisering utan om en ren privatisering inom skolväsendet (1991/92:127).

5.1 Argument för valfrihetsreformen

De som argumenterade för valfrihetsreformen använde sig till stor del av FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, där de använde sig av artikel 26 som behandlar rätten till utbildning. FN menar att alla ska ha rätt till en kostnadsfri grundläggande utbildning som ska främja tolerans och respekt mot andra. Det framgår också att det är föräldrarna som i första hand har rätten att välja utbildning åt sina barn. Regeringen hävdar därför att föräldrarnas rätt att välja utbildning gör valfrihet inom skolan till en mänsklig rättighet (Kjellman 2001).

I propositionen lyfter regeringen fram vikten av ”Rätten och möjligheten att välja skola och välja sina barns utbildning är viktigt i ett fritt samhälle.” (Prop. 1991/92:95, sid 8) och menar på att ”Valet kan stimulera ett ökat engagemang för skolan hos föräldrar och en större lyhördhet för elevers och föräldrars önskemål hos skolor och kommuner.” (ibid). Under debatten i riksdagen försvarar moderaterna propositionen:

> I FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna stadgas det att rätten att välja den undervisning som skall ges barnen i första hand tillkommer deras föräldrar. Det betyder i klartext att föräldrar och elever har rätt att välja skola. Har vi den rättigheten i dag, eller har vi ett skolsystem som strider mot FN:s konvention? (Protokoll 1991/92:127, anf. 206, Chris Heister Moderaterna).

Samtidigt passar de på att kritisera den föregående Socialdemokratiska regeringen:

> I formell mening kan man säga att föräldrarna har den rätten, men i praktiken är det inte riktigt så. Den förälder som inte är nöjd med den offentliga skolan eller som av något annat skäl vill låta sitt barn gå i en annan skola, kommer i de flesta fall att upptäcka att alternativen är få och många gånger alltför ekonomiskt krävande. Detta är ett resultat av en medveten politik från Socialdemokraternas sida. Skolväsendet skulle vara enhetligt. Några fristående skolor behövdes inte (ibid).

Vidare hävdade regeringen att valfriheten var ytterst viktig för att tillgodose den växande efterfrågan på en mångfald av olika utbildningsvägar med alternativa pedagogiska metoder och profiler (Skolverket 2003). Moderaterna menade att:

> Varje människa är unik och har individuella förutsättningar och behov. Det borde säga sig självt att det inte går att ge alla elever vad de behöver inom ramen för den sammanhållna klassen. I ett sådant system råkar den svage mest illa ut. Det är därför viktigt att vi får en ökad mångfald i skolan. Vi måste skapa utrymme och möjlighet för olika pedagogiska inriktningar, profiler och skolor. En mångfald på skolområdet stimulerar till pedagogisk utveckling. Olika inriktningar och metoder debatteras. Skolor, lärare och föräldrar lär av varandra (Protokoll 1991/92:127, anf. 206, Chris Heister Moderaterna).

Ny Demokrati stödde propositionen och menade att:

> Det är med mycket stor glädje och tillförsikt jag nu kan konstatera att äntligen skapas det bra möjligheter för Sveriges elever, föräldrar och lärare att ta sig ur de kommunala tvångströjorna. Visst finns det massor av bra kommunala skolor – ja visst, massor! Och de är inte heller ett dugg oroliga för den konkurrens som nu är på väg. Men det finns också en hel del som har präglats av den kravlösa slapphet och liknöjdhet som man så ofta träffar på inom områden där alternativ och konkurrens saknas. Dessa skolor har all anledning att vara oroliga för framtiden (Protokoll 1991/92:127, anf. 204, Stefan Kihlberg Ny Demokrati)

Den ökade valfriheten skulle inte bara tjäna till att tillgodose elever och föräldrars behov, utan också som en effektivisering av den kommunala skolan via konkurrens.

> Det finns enligt vår uppfattning ett bra motiv för att initialt ge de fristående skolorna ett något mindre belopp än de kommunala – nämligen att sätta press på de kommunala skolorna att bli lika kostnadseffektiva som de fristående (Motion 1991/92: Ub67 Ian Wachtmeister m.fl. Ny Demokrati)

Valfriheten skulle alltså främja konkurrensen, vilket skulle göra verksamheterna mer kostnadseffektiva (Jarl & Rönnberg 2010). Boendesegregationen skulle också motverkas eftersom elever inte längre var bundna till den närmaste skolan, utan kunde söka den skola eleven önskade gå på oavsett läge (Skolverket 2003).

5.2 Argument emot valfrihetsreformen

Skolan ansågs (och gör det fortfarande) vara en plats för kulturella möten vilket skulle främja jämlikskapandet (1991/92: UbU22). De som talade emot valfrihetsreformen argumenterade för att ökad valfrihet skulle leda en ökad etnisk och social segregation (Skolverket 2003). Bland annat Vänsterpartiet opponerade sig genom att lyfta fram dessa risker i sin motion:

> I propositionen tonas en av riskerna med en ökad valfrihet för skolorna ned. Det gäller elevgruppens sammansättning. Hittills har ambitionen varit att skolans elevgrupp bör vara allsidigt sammansatt. Segregation i boendet är en av de faktorer som lett till att elevgruppernas sammansättning i växande grad kommit att bli allt mer ensidig. I vissa skolor är invandrartätheten stor. […] Erfarenheter från andra länder tyder på att det är de resursstarka föräldrarna som aktivt försöker välja skola för sina barn och att valen ofta är negativa, dvs man söker sig inte till en skola utan bort från en. Det finns en uppenbar risk att regeringens förslag om s.k. ökad valfrihet i praktiken leder till en ökad segregation på skolans område (Motion 1991/92: Ub68, Björn Samuelson m.fl. Vänsterpartiet).

För att motverka segregation ansågs det viktigt att skapa en generell medborgarkompetens. Den generella medborgarkompetensen och mötet med andra ansågs bidra till social utjämning, så valfriheten var tvungen att hållas låg. Den sociala siktningen kunde också påverkas av att val inför framtida studier gjorde redan i grundskolan (Schüllerqvist 1996). Sammanhållning och likvärdighet ansågs vara det viktigaste (1991/92:127) och istället för att val gjordes efter eget intresse så skulle individualiseringen ske inom klassens ramar (Schüllerqvist 1996).

Socialdemokraterna talade för föräldrars rätt att välja, men menade samtidigt att regeringen använde detta som ursäkt för att driva igenom sin privatisering av offentliga sektorn:

> Trots de ökade möjligheter som skapats under senare år att tillmötesgå föräldrars och elevers önskemål kvarstår behov av att erbjuda alternativ till grundskolan i form av fristående skola. Skälet till detta är naturligtvis i första hand att det är väsentligt att respektera föräldrarnas frihet att välja andra skolor för sina barn än dem som drivs av det allmänna. […] Det intresse för fristående skolor som nu förs fram i debatten har mer sitt ursprung i den politiska diskussionen om privatisering av den offentliga sektorn än i en bred föräldraopinion (Motion 1991/92: Ub62 Lena Hjelm-Wallén m.fl. Socialdemokraterna).

Vidare:

> Vi socialdemokrater motsätter oss med bestämdhet de aktiva försök som nu görs i många kommuner att privatisera stora delar av skolväsendet och därmed kraftigt reducera möjligheterna för föräldrar och elever att välja mellan kommunens olika skolor. Det intresse för fristående skolor som grundats på den borgerliga regeringens dogmatiska önskan om privatisering av den offentliga sektorn måste naturligtvis skiljas från det genuina intresse som finns hos föräldrar och elever att av pedagogiska och andra skäl skapa fristående skolor (ibid).

Vänsterpartiet kritiserade också det förbättrade villkoren för de fristående skolorna och menade att propositionen fokuserade på fel saker:

> Valfrihet kan därför inte i första hand diskuteras utifrån begrepp som profilskola eller liknande. Valfrihet gäller enligt vänsterpartiets uppfattning främst frågan om hur den för alla gemensamma skolan är organiserad och hur undervisningen bedrivs och det bör betonas att det är ”konsumenternas” – i det här fallet elevernas – valfrihet som ska öka och inte ”producenternas” (Motion 1991/92: Ub68, Björn Samuelson m.fl. Vänsterpartiet).

De som talade emot reformen menade att den individuella valfriheten gavs allt för stor plats och att detta allt mer gick mot en privatisering än en decentralisering av skolväsendet.

5.3 Den politiska debatten – analytiskt avsnitt

Englund (1996b) menar att de reformer som genomförts på 1990-talet har bidragit till att hela det svenska skolsystemet har förskjutits från ett public good med en gemensam likvärdig grundskola till ett mer private good med fristående skolor och profilering.

Genom att läsa utdrag och protokoll från de många debatterna runt valfrihetsreformen kan vi se hur det pågår stridigheter mellan ett public good och ett private good.

Opinionen med bland annat Socialdemokraterna och Vänsterpartiet debatterar för en sammanhållen grundskola som ska fungera som en mötesplats för att fostra framtida samhällsmedborgare, i ton med Englunds (1996b) samhällscentrerade public good-perspektiv. Skolan skulle vara en arena där människor skulle möta olikheter och lära av varandra.

Regeringen och de borgerliga partierna förespråkade istället en skola som skulle främja en skola som tog hänsyn till människans individualitet och främjade rätten att välja, alltså ett mer individcentrerat private good.

Båda sidor talar för fristående skolor som anses främja en mångfald av pedagogiska alternativ, men opinionen motsätter sig de förbättrade villkoren för fristående skolor och kritiserar regeringen genom att hävda att det mer handlar om en privatisering än en decentralisering. De beskyller också regeringen för att fokusera på de som bedriver verksamheten istället för de som nyttjar den, vilket främjar ett marknadstänk. De lyfter också fram risken med att den ökade valfriheten ska stärka den rådande boendesegregationen. Valfrihet och individualisering utövas bäst inom skolan och klassrummet, vilket också ska främja likvärdigheten. För opinionen ska skolan tjäna ett public good genom att främja möten, sammanhållenhet och likvärdighet.

Regeringen, som talar ur ett private good-perspektiv förespråkar en mångfald på utbildningsområdet med en mer individualiserad skola för att kunna tillgodose alla elevers olika behov.

Fler alternativ av skolor ansågs vara nödvändigt för att ens kunna prata om en valfrihet inom skolan och genom att låta skolor konkurrera om eleverna, i och med skolpengssystemet, så ansåg regeringen att skolan skulle bli effektivare och att kvalitén på utbildningen skulle höjas eftersom elever skulle söka sig från skolor som inte motsvarade deras förväntningar eller sköttes dåligt.

De hävdar också att den ökade valfriheten skulle motverka boendesegregationen eftersom elever inte längre är bundna till den skola de går på. Genom detta kan vi se att utbildning har gått från att vara en grundläggande medborgerlig rättighet till att bli en vara på en utbildningsmarknad i linje med Biestas (2006) kategorier. Valfriheten och den ökande mångfalden av fristående skolor har medfört att elever och föräldrar fritt kan välja den utbildning de önskar och det finns inget som hindrar dem från att byta om de inte är nöjda. Detta gör att i och med skolpengssystemet så sker någon slags form av maktförskjutning från skolan, som agerar som en producent eller leverantör, till elever och föräldrar som agerar konsumenter eftersom antalet elever och skolans rykte spelar en stor roll för skolans framtida finansiering.

Med de privata huvudmännen blir skolans producentroll också förändrad i och med att det finns en vinstdimension för deras del. Detta väcker frågor om ifall skolan är ute efter att ge sina elever en så god utbildning som möjligt eller göra vinster på att locka till sig så många elever som möjligt.

6 Konsekvenser

Det här kapitlet kommer att behandla konsekvenser och förändrade förutsättningar för skolan som kan kopplas till valfrihetsreformen. Kapitlet är uppdelat i tre delar: Valfrihetsmönster, marknadsföring av skolor och likvärdighet.

Hur valfrihetsmönstren ser ut, alltså hur elever väljer, kan ha inverkan på likvärdigheten. Samtidigt tycks marknadsföring och konkurrens mellan skolor ha ökat vilket leder till olika förutsättningar för lärare att utöva sin yrkesroll beroende på vilken skola hen jobbar (Nyhlén 2013). I kontrast till den ökade marknadsföringen och förändrade likvärdigheten så lyfter Skolverket fram att andelen elever som trivs i skolan har ökat (Skolverket 2009).

6.1 Valfrihetsmönster

Över en länger tid har skolan setts som en arena för att skapa jämlikhet i samhället och främja kulturella möten (1991/92: UbU22). Genom dessa möten, mellan både barn och vuxna, skulle kunskapsutbyten ge eleverna förståelse för andra människor och förbereda dem för att kunna agera som kompetenta medborgare i ett demokratiskt samhälle (Skolverket 2009).

Ett av de starkaste argumenten emot valfrihetsreformen var att ökad valfrihet kunde bidra till den ökade segregationen som uppstått under 1980- och 90-talet. Mycket av den forskning som gjorts runt valfrihetsreformen visar att det har skett en ökning av segregering inom skolan (Kjellman 2001, Bunar & Kallstenius 2008).

Nihad Bunar och Jenny Kallstenius (2008) menar att den ökade segregationen kan kopplas såväl till elevers etnicitet och prestationer eftersom olika familjer uppvisar olika mönster när det kommer till att välja skola. Enligt Bunar och Kallstenius (2008) forskning, som genomförts inom Stockholms kommun, så är det främst föräldrar med högre utbildning som aktivt väljer skola åt sina barn, då oftast en fristående skola. Detta stöds även av Kjellmans (2001) forskning, även den genomfördes inom Stockholm, som lyfter fram att föräldrar med högre utbildning tillsammans med föräldrar med invandrarbakgrund oftast väljer skola utefter resultat och kunskapskrav, vilket gör att högpresterande elever och elever med invandrarbakgrund är överrepresenterade i fristående skolor, särskilt religiösa fristående skolor för elever med invandrarbakgrund (Kjellman 2001, Bunar & Kallstenius 2008).

Även Anders Trumberg (2011) som gjort en studie över valfrihetsmönster inom Örebro kommun stödjer detta argument. Barn till lågutbildade föräldrar tenderar att bli kvar på de skolor som valts bort (Bunar & Kallstenius 2008). Skolor betraktas också ofta utifrån de områden de ligger i vilket leder till att skolor belägna i områden som anses bättre eller resursstarka, till exempel innerstadsskolor, får ett bättre anseende och bli populära

sökalternativ medan skolor belägna i ”invandrartäta” områden väljs bort (Kjellman 2001, Bunar & Kallstenius 2008, Trumberg 2011). Detta påverkar inte bara förutsättningarna för dessa skolor på ett ekonomiskt plan utan också på ett socialt, då mångfalden blir begränsad.

6.2 Marknadsföring av skolan

I ett utbildningssystem där fristående skolor ökar (Skolverket 2009) och konkurrens ses som förutsättning för effektivitet och kvalitét så har marknadsföring blivit allt viktigare för att kunna driva skolverksamhet. Detta har lett till att marknadsföring och profilering har blivit allt mer vanligt, och nödvändigt, för såväl kommunala som fristående skolor, eftersom alla skolor vill hävda sig som speciella och unika (Nyhlén 2013).

Ann-Christin Kjellman (2001) menar att de förbättrade villkoren för fristående skolor, tillsammans med det nya skolpengssystemet och den ökade valfriheten har skapat en helt ny utbildningsmarknad som sätter press på skolor att marknadsföra sig för att locka till sig elever i en allt hårdare konkurrens.

Det nya behovet av marknadsföring har inte bara påverkat skolan i och med ökad konkurrens utan har också påverkat läraryrket. Jon Nyhlén (2013) menar att det senaste åren har vuxit fram en grupp med mer marknadsorienterade lärare som arbetar för att skolan ska ha ett så bra rykte som möjligt bland elever och föräldrar. Denna typ av lärare förväntas vara ytterst lojal mot organisationen men samtidigt visa hänsyn till brukarna (elever och föräldrar). Läraren ska också fatta beslut och utforma sin undervisning efter elevers efterfrågan och önskemål och detta ska självklart ske inom ramen för skolans profil och rektorns riktlinjer. Undervisningen ska vara helt individanpassad samtidigt som den inte får bryta mot skolans vision. Lärarens arbete handlar alltså inte bara om att planera och genomföra undervisningen längre, utan att marknadsföra, göra reklam för och sälja sin skola. Samtidigt har rektorns roll också förändrats och ses mer som en representant för kommunledningen, eller som en helt vanlig förvaltningschef, vilket sänker trovärdigheten för rektorers pedagogiska ledarskap (Nyhlén 2013).

Rapporter från Skolverket (2009) visar också att lärarens roll har förändras i och med att valfrihet nyttjas mer och mer, tillsammans med det ökande antalet fristående skolor. Om en elev, eller förälder, inte är nöjd med den skola eleven gå på så har eleven all rätt att byta.

En minskning i elevantalet leder till mindre finansiering för skolan, och mindre resurser och material för lärarna. Genom att skapa större klasser så kan skolorna ta emot fler elever, vilket ökar finansieringen för skolan, men minskar lärartätheten (Skolverket 2009).

Marknadsanpassningen av skolan tycks också ha lett till att samarbetet och kunskapsutbytet mellan skolor har avtagit, eller i alla fall begränsats i och med att skolor nu betraktar varandra som konkurrenter och därför är mindre benägna att hjälpa varandra (Bunar 2010).

6.3 Vad händer med likvärdigheten?

Något som ofta diskuteras i skoldebatter är likvärdigheten. Skolverket (2006) betonar likvärdighet som ”relaterad till individen men också förankrad i kollektiva krav” (sid 8).

Utbildningen ska ha lika värde för alla och förbereda eleverna för vidare studier, samhällsliv, medborgarskap och yrkesliv. Utbildningen ska också utformas på så sätt att alla kan delta oberoende vart du går i skolan (Skolverket 2006).
I sin rapport från 2006 så varnar Skolverket för en försämring i likvärdigheteten inom skolan:

> Denna påvisade försämring av likvärdigheten betyder däremot inte nödvändigtvis att dessa reformer varit negativa för det svenska skolsystemet som helhet. Valfriheten och mångfalden har ökat i skolsystemet vilket har varit positivt på många sätt. Men det är naturligtvis svårt att både äta kakan och samtidigt ha den kvar. Frågan är då hur mycket valfrihet ett skolsystem kan tåla och samtidigt kunna hävda att alla elever ges samma möjligheter till att tillgodogöra sig utbildningsmålen, oavsett vilken skola de går i? (Skolverket 2006, sid 49).

Skolverket lyfter fram att det inte bara har uppstått segregation, eller en sortering, av eleverna från och med slutet av 1990-talet (Skolverket 2006). Segregationen uttrycker sig i en ökad socioekonomisk och etnisk homogenitet men också genom en prestationsmässig differentiering mellan olika skolor (Bunar & Kallstenius 2008).

Denna segregation handlar om att studiemotiverade elever, oavsett socioekonomisk status, söker sig till mer resursstarka skolor med andra högpresterande elever. Att de högpresterande eleverna väljer att gruppera sig har stor betydelse för de lågpresterande eleverna eftersom det leder till negativa kamrateffekter (Skolverket 2003, Skolverket 2006, Skolverket 2009). Skolverket lyfter också fram att lärarens förväntningar spelar en stor roll när det kommer till elevers prestationer och menar att vissa lärare tenderar att sänka sina förväntningar på lågpresterande elever (Skolverket 2009, Skolverket 2012). Samtidigt hävdar Skolverket att det tycks pågå en betygsinflation, vilket visar på en skev bild av vilka krav lärare har på elever mellan olika skolor, vilket i sin tur hotar utbildningskvalitén (Skolverket 2012).

I sin senaste rapport från 2012 (Skolverket 2012) bedömer Skolverket att likvärdigheten i den svenska grundskolor har försämrats. Kamrateffekter och

lärarförväntningar, kopplat kvalitetsskillnader mellan skolor och elevers resultat visar att betydelsen av vilken skola en elev går på nuförtiden spelar en allt större roll för elevens lyckade studieresultat, vilket betyder att likvärdigheten har försämrats (Skolverket 2012).

6.4 En individcentrerad skola – analytiskt avsnitt

Cirka 20 år efter att valfrihetsreformen trätt i kraft finns det spår av en ökad segregation mellan skolor och elevgrupper. Denna segregation tar sig i uttryck genom en växande homogenitet, såväl etnisk som prestationsmässig. I och med denna sortering av elever kan man urskilja en förskjutning från samhällsintresse mot ett mer individcentrerat intresse när det kommer till utbildning, eftersom den växande homogeniteten påverkar mångfalden negativt. Synen på skolan har alltså tagit större riktning mot ett mer private good (Englund 1996b). Den begränsade blandningen av elever har i sin tur lett till förändringar för lärarens yrkesroll, och ökade kvalitetsskillnader mellan skolor.

Den ändrade finansieringen skulle kompensera för skillnader mellan skolor men har istället lett till en ökad konkurrens där skolor tävlar om elever. Denna konkurrens har i sin tur lett till en ökad marknadsföring för att locka elever vilket kan tolkas som att utbildning har blivit en vara på en skolmarknad så som Biesta (2006) hävdar. Även den kommunala skolan, som oftast ses som den gemensamma skolan för alla, en skola för ett public good, har i allt större utsträckning börjat profilera sig för att mäta sig med det ökande antalet fristående skolor. Det har också blivit lärarens uppgift att sälja in skolan hos elever och ge den ett bra rykte, vilket inte bara kan leda till konsekvenser för utbildningen utan också den aktuella betygsinflationen som Skolverket larmar om.

Samtidigt rapporterar Skolverket att elever trivs allt bättre i skolan, vilket kan tolkas som om att de känner att deras individuella behov blir tillgodosedda. Detta tyder på att vi rört oss mot ett, enligt Englund (1996b), private good som samtidigt tycks ha blivit något önskvärt. Elever och föräldrar har full rätt att välja vilken skola de vill och det finns en uppsjö av olika skolformer och profiler att välja mellan. Detta gör att elever i större utsträckning kan skräddarsy sin egen utbildning i strävan efter självförverkligande, även på grundskolenivå.

Tankarna med den nya regleringen av skolan i och med kommunaliseringen var bland annat att ge mer makt åt lärarprofessionen.

Det tolkningsutrymme som skapades i och med att lärarna själva fick rätten att utforma sin undervisning, så länge de stämmer överens med de övergripande målen, har bidragit till kvalitetsskillnader vilket har haft inverkan på likvärdigheten. Detta gör att alla elever inte

längre garanteras lika förutsättningar till ett vidare liv som samhällsmedborgare, vilket var själva kärnan i en skola som främjar ett public good (Englund 1996b).

7 Slutsatser och avslutande reflektion

Här följer en redogörelser för mina slutsatser och en avslutande reflektion.

7.1 Slutsatser

De reformer som genomfördes på 1990-talet har lett till att skolan och synen på utbildning sakta har förskjutits från samhällscentrerad till mer individbaserad, med homogena elevgrupper och en försämrad likvärdighet. I och med valfrihetsreformen har skolan marknadsanpassats vilket har skapat konsument och producent-förhållanden mellan medborgarna och skolorna.

Den politiska styrningen har ökat medborgarnas och de professionellas inflytande över skolan i och med den förändrade regleringen, men har samtidigt ökat skillnader mellan skolor när finansieringen förändrades till det skolpengssystem vi har idag och genom att låta privata huvudmän bedriva skolverksamhet. Detta har bidragit till ökad konkurrens och kvalitetsskillnader mellan skolor.

De som argumenterade för valfrihetsreformen talade för att den skulle bidra till en effektivare skola, att engagemanget runt skolan skulle öka och att segregationen skulle minska. Vi kan se att föräldraengagemanget har öka genom att fler väljer skola åt sina barn och att segregationsmönster till viss del har förändrats. Detta gäller dock bara de familjer som har högre socioekonomisk status, vilket gör att de lättare kan välja och utnyttja valmöjligheterna vilket har bidragit till en ökad sortering av högpresterande elever.

De som argumenterade emot valfrihetsreformen varnade för en hotad likvärdighet och en splittrad skola med ökad segregation, något den senare forskningen stödjer. Den pågående sorteringen av elever skapar hög- respektive lågpresterande skolor, vilket påverkar finansieringen av skolan och försvårar lärarens arbete. Homogena elevgrupper med endast lågpresterande elever kräver mer resurser och arbete för lärarna, viket påverkar deras yrkesroll, samtidigt är skolans finansiering styrd av elevantalet på skolan vilket kan resultera i att en skola har många elever i behov av stöd, men begränsat med resurser att tillgå.

Detta har också lett till en ökad marknadsföring inom skolan, där skolor profilerar sig för att framställa sig som unika och speciella vilket också har påverkat lärarens yrkesroll då de ska arbeta för att ge skolan ett så bra rykte som möjligt.

Slutligen kan vi se att det faktiskt spelar roll vilken skola en elev går på idag, eftersom de förändringar som genomfördes på 1990-talet tillsammans med valfrihetsreformens marknadsanpassning av skolan har skapat olika förutsättningar för både skolan som verksamhet och dess elever, vilket hotar likvärdigheten och den gemensamma grundskolan.

7.2 Avslutande reflektioner

Många vill beskylla valfriheten för de problem vi ser i skolan idag, jag vill däremot ta valfriheten i försvar.

Att elever väljer att gå på en annan skola än den som ligger närmaste hemmet är inte ett problem i sig, utan det är den elevstyrda finansieringen och konkurrensen mellan skolor som ställer till det. I och med att elevantalet styr finansieringen så ökar konkurrensen och marknadsföringen för att locka elever till sin skola. Det finns också en vinstdimension för de privata huvudmännen som kan leda till att det blir skolans och inte elevens bästa som hamnar i fokus.

Ett annat problem är den ökade sorteringen av elever och kvalitetsskillnader mellan skolor då de skolor som anses dåliga får en majoritet av lågpresterande elever. Om alla skolor tilldelades lika resurser och kunde garantera en likvärdig utbildning för alla elever så skulle det inte spela någon roll vilken skola eleven valde att gå på. Samtidigt så skulle det svenska skolsystemet inte behöva någon valfrihet om skolan faktiskt var likvärdig.

Jag vill tro att jag genom min uppsats har gett mig en god inblick i hur utvecklingen av skolan fortskridit. Kanske har vi tappat känslan av gemenskap och likvärdighet och istället fokuserar på att förverkliga oss själva, Biesta (2006) och Englund hävdar i alla fall det.

Även om jag inte vill beskylla valfriheten så måste jag ändå vara medveten om hur valfrihet skapar olika förutsättningar mellan olika grupper och skolor, inte bara för min kommande lärarroll utan också för att jag själv antagligen kommer skaffa barn. Jag kommer själv att välja den skola jag anser bäst för mina barn, eftersom jag vill ge mina barn så bra förutsättningar som möjligt i livet, inte för att jag anser mig själv eller mina barn bättre än andra, men alla vill väl sina barns bästa. Jag tror inte att någon väljer utifrån att någon annan ska få det dåligt, utan att de som väljer bara vill ha lite mer och lite bättre. Jag anser att det är upp till oss som lärare att försöka utjämna dessa skillnader utefter de förutsättningar vi har, och att det därför är viktigt att göra sig medveten om de konsekvenser som går att koppla till en mer marknadsanpassad skola med valfrihet.

Det kanske är just därför jag tror att ett återinförande av en stark gemensam grundskola är nödvändigt, för alla vill sina barns bästa, och därför borde likvärdighet vara något att värna om istället för att ses som ett hot mot individintressen.

Referenser

Blomqvist, Paula (2008): Den svenska välfärdspolitiken. I Li Bennich- Björkman & Paula Blomqvist, red: *Mellan folkhem och Europa.* s 235-260. Stockholm: Liber AB.

Bunar, Nihad & Kallstenius, Jenny (2007): *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor.* Stockholm: Utbildningsförvaltningen, Stockholms stad

Burnar, Nihad (2010*): Choosing for quality or inequality; current prespectives on the implementation of school choice policy in Sweden.* Stockholm: Department of Sociology, Stockholm University.

Englund, Tomas (1996a): Utbildning som ”public good” eller ”private good”. I Tomas Englund, red: *Utbildningspolitiskt systemskifte?* s 107-142. Stockholm: HSL Förlag.

Englund, Tomas (1996b): Utbildningspolitiska vägval – förändrade förutsättningar för skola och didaktik. I Tomas Englund, red: *Utbildningspolitiskt systemskifte?* s 26-33. Stockholm: HSL Förlag.

Eriksson Barajas, Katarina; Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne (2013): *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap.* Stockholm: Natur och Kultur

Kjellman, Ann-Christin (2001): *”Hurra för valfriheten” – men vad ska vi välja?* Val av grundskola i Stockholm åren 1994-96. Stockholm: HLS Förlag.

Jarl, Maria & Rönnberg, Linda (2010): *Skolpolitik – från riksdagshus till klassrum.* Stockholm: Liber AB.

Motion 1991/92: Ub62 (s) [via www.riksdagen.se].

Motion 1991/92: Ub67 (ndy) [via www.riksdagen.se].

Motion 1991/92: Ub68 (v) [via www.riksdagen.se].

Nyhlén, Jon (2013): Kommunen och skolmarknaden – strategier och förhållningsätt. I Rönnberg, Linda; Strandberg, Urban; Wihlborg, Elin & Winblad, Ulrika, red: *När förvaltning blir business.* s 153 – 168. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Prop 1987/88:100. *Förslag till statsbudget för budgetåret 1988/89.* [via www.riksdagen.se].

Prop 1988/89:4. *Om skolans utveckling och styrning*. [via www.riksdagen.se].

Prop 1989/90:41. *Om kommunalt huvudmannaskap för lärare, skolledare, biträdande skolledare och syofunktionärer.* [via www.riksdagen.se].

Prop 1990/91:18. *Om ansvaret för skolan.* [via www.riksdagen.se].

Prop 1991/92:95. *Om valfrihet och fristående skolor.* [via www.riksdagen.se].

Riksdagens protokoll 1991/92:127. [via www.riksdagen.se].

Schüllerqvist, Ulf (1996): Förskjutningen av svensk skolpolitisk debatt under det senaste decenniet. I Tomas Englund, red: *Utbildningspolitiskt systemskifte?* s 44- 106. Stockholm: HSL Förlag.

Skolverket (2003): *Valfrihet och dess effekter inom skolområdet.* Stockholm: Skolverket. [via www.skolverket.se].

Skolverket (2006): *Vad händer med likvärdigheten i svensk skola*? En kvantitativ analys av variation och likvärdighet över tid. Stockholm: Skolverket. [via www.skolverket.se].

Skolverket (2009): *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? En kunskapsöversikt av olika faktorer.* Sammanfattande analys. Stockholm: Skolverket. [via www.skolverket.se].

Skolverket (2012): *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* En kvalitativ analys av likvärdighet över tid. Stockholm: Skolverket. [via www.skolverket.se].

SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm 1990.

SOU 2014:5. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan.* Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. Stockholm 2014.

Trumberg, Anders (2011): *Den delade skolan - Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet.* Örebro: Örebro Universitet.

UbU9 1989/90. *Utbildningsutskottets betänkande angående kommunalt huvudmannaskap för lärare m.fl. på skolområdet.* [via www.riksdagen.se].

UbU22 1991/9. *Utbildningsutskottets betänkande angående fristående skolor.* [via www.riksdagen.se].